

## OVERZICHT GEGEVEN SCHRIJFADVIEZEN BIJ JEUGDIGEN

Uit de gegeven adviezen over handschriftverbetering voor kinderen en jongeren is hieronder nadere informatie geselecteerd. Dit overzicht kan een waardevolle handreiking zijn bij schrijfproblemen.

*Heb je zelf een schrijfvraag? Scan een stukje spontaan handschrift (15 regels op liefst blanco papier) en mail het met vermelding van naam en adres naar: [platformhso@home.nl](mailto:platformhso@home.nl).*

### **Vraag 11** (jongen in groep 7)

Advies:

- Handschrift verbeteren, Marius Lindeman
- Beter handschrift, Morika Hornman-Lodérus
- Schrijven met pen en toets ([www.hs.ipabo.edu](http://www.hs.ipabo.edu)) ([e.kooijman@hs-ipabo.edu](mailto:e.kooijman@hs-ipabo.edu))

### **Vraag 22** (vraag van docent over puberschrift)

Verminder de hoeveelheid tekst aan het tempo van deze vmbo-leerling; vraagt andere aanpak dan bij vwo-leerling.

Aangeraden:

- Beter handschrift, Morika Hornman-Lodérus, uitg. Garant isbn 90-441-1460-3
- Handschriftverbetering in het voortgezet onderwijs, A. van Hagen, in Tijdschrift voor RT, 2004/1, blz. 16 t/m 21 ([hagenaj@tref.nl](mailto:hagenaj@tref.nl))
- Schrijfbewegingstherapie, Heermann/SPH
- Handschrift als signaal, C. Haenen-van der Hout

### **Vraag 27** (zoons van 10, 12 en 14 jr.)

- Wij adviseren u dan ook om naar de **Kinderfysiotherapeut** of ergotherapeut te gaan.
- Voor een goed schrijfpedagogisch advies kunt ook contact opnemen met een schrijfpedagoge van de Stichting Pedagogische Hulpverlening. Zie de website [www.schrijfpedagogischehulp.nl](http://www.schrijfpedagogischehulp.nl), en wel onder 'Schrijfhulp'.
- Ook kunt u op de Pabo's in uw regio het adres van de schrijfdocent opvragen.
- Actuele boeken voor handschriftontwikkeling in de praktijk (met opdrachten) zijn:  
'Pak je pen', theorieboek, ISBN:9075142 587, en  
'Pak je pen', portfolio/vaardighedenboek, ISBN: 9075142595. Uitg. Esstede, [esstede@home.nl](mailto:esstede@home.nl).  
Auteurs: Else Kooijman, Madeleine van Mierlo en Chiel Natzijsl.

### **Vraag 32** (jongen 13 jr.)

- Wij bevelen u van harte het volgende boek aan:

'*Beter handschrift*' van Morika Hornman-Lodérus (o.a. Motorisch remedial teacher) ISBN 90-441-1460-3, uitgegeven door Garant.

Dit boek is een praktische handleiding bij het begeleiden van kinderen met de leeftijd vanaf ongeveer twaalf jaar. Uitgebreide aandacht aan kinderen met schrijfproblemen, beschrijving van de methode van aanpak bij signalering van het probleem en oefenstof voor een concrete aanpak. Zij geeft twee observatielijsten over resp. uiterlijke kenmerken en schrijfwerk (aanknopingspunten voor een praktische aanpak).

### **Screening en begeleiding**

- Screening door en/of info inwinnen bij een kinderfysiotherapeut. Misschien kent u zo iemand (in uw plaats of regio) die een screening kan uitvoeren.
- Screening door een schrijftherapeut van SPH zie [www.schrijfpedagogischehulp.nl](http://www.schrijfpedagogischehulp.nl). Voor nadere informatie en begeleidingsmogelijkheden in uw buurt stuur een mail naar [schrijfhulp@hetnet.nl](mailto:schrijfhulp@hetnet.nl).

- Screening door een ergotherapeut bij u in de buurt. Er is een schrijfcentrum in Valkenburg, Fransiscusoord, Onderstestraat 29, 6301 KA Valkenburg, website: [www.srl.nl/actueel](http://www.srl.nl/actueel). Contactpersoon is Monique Derwig, [mderwig@hetnet.nl](mailto:mderwig@hetnet.nl) en in Leiden is het schrijfcentrum De Thermiek, Blauwe Vogelweg 1, 2333 VK Leiden. Contactpersoon is Saskia van Teijlingen, tel. 071-5195493. Hier kunt u informatie inwinnen betreffende screening, hulp en begeleiding.

- Onderzoek door een RT-er: een lid van ons Platform gaf het volgende advies: als R.t.-er wil ik graag voor het betreffende kind (en voor mijzelf) een scherp beeld krijgen van: “wat kan ik al goed, waar heb ik meer moeite mee, wat kunnen we er aan doen en wat hopen we te bereiken”. Ik zou daarom graag meer informatie (middels observatie) willen verkrijgen over de schrijfvaardigheid van deze jongen, hoe ziet het handschrift eruit, met welke snelheid kan hij bv. schrijven zonder zich opgejaagd te voelen. Ik zou in een stelodracht willen lezen hoe hij zich talig kan uiten, het formuleren van gedachten, zijn uitdrukkingsvaardigheid. Ik zou ook graag van de jongen willen weten hoe hij tegen zijn eigen handschrift aankijkt in termen als: wat vindt je mooi aan je eigen handschrift, hoe zou je handschrift eruit moeten zien. De oorzakelijkheid willen achterhalen moet niet zo nadrukkelijk aan de orde komen. Het zoeken compenseren, dispensereren en remediëren van de huidige situatie en de naaste toekomst is het belangrijkste. (vraag 32)

#### **Vraag 45** (jongen 14 jr.)

- repetities worden op een schoollaptop gemaakt
- aantekeningen op school schrijven maar thuis op de computer uitwerken
- een manier zoeken om zijn handschrift te verbeteren

#### **Vraag 49** (jongen 9 jr.)

Vraag dus de school om advies over het testen van uw kind. Overigens onbegrijpelijk dat een RT-er niet weet wat ze moet doen. Stel ze evt. het volgende voor:

Er kan altijd een onderzoek plaatsvinden door een kinderfysiotherapeut incl. begeleiding. Ook een ergotherapeut zou de fijne motoriek kunnen onderzoeken en dan doorverwijzen naar een schrijftherapeut. Zij kunnen bekijken wat het probleem is m.b.t. de fijne motoriek, de handigheid, etc. Een ergotherapeut kan de ‘SOESSS’ bij hem afnemen. Wat dat is kunt u zien op internet bij Google. (Zie volgende pagina.) Dus een onderzoek door een ergotherapeut die de SOESSS kent.

Zij kijken niet alleen naar het product, maar nemen ook het proces mee. Dan weet men meteen ook waarom dit kind problemen heeft.

Spelen soms andere factoren een rol? Onhandigheid (is hier sprake van een DCD?) Spelen neurologische factoren mee? (Autisme, NLD, PDD-NOS, Asperger, ADHD). Daarnaar moet u eerst informeren anders heeft het geen zin!

Dus ik zou niet direct beginnen met het kijken naar het product, maar vooral naar het hoe en waarom het kind zo schrijft (m.a.w. het proces).

#### **Vraag 52** (2 jongens groep 4)

Het zijn veel vragen die u stelt daarom verwijzen we u naar de volgende actuele boeken voor handschriftontwikkeling in de praktijk die hiervoor een gids kunnen zijn:

1. *‘Beter handschrift’* ISBN 9044114603, Uitgeverij Garant. Auteur: Morika Hornman.
2. *‘Pak je pen’*, theorieboek, ISBN 9075142 587, en *‘Pak je pen, portfolio/vaardighedenboek voor pabo-studenten.* ISBN: 9075142595. Auteurs Else Kooijman, e.a. Zie ook (evt. voor bestelling): [www.pakjepenn.nl](http://www.pakjepenn.nl).

In *‘Pak je pen’*, theorieboek, staan de meeste antwoorden op uw vragen. Ga die aanwijzingen, etc. uitvoeren. U kunt mij (als medeauteur en pabodocent) altijd persoonlijk mailen als u ‘er niet uit komt’.

#### **Vraag 54.1** (jongen groep 7)

Naar RT-er of MRT-er met specialisme schrijven/handschriftontwikkeling:

Benader mevr. Else Kooijman van de hieronder genoemde opleiding voor adressen van afgestudeerde studenten van haar opleiding 'Schrijven met pen en toets' op de IPABO te Amsterdam. Zie: [www.hs-ipabo.edu](http://www.hs-ipabo.edu) of mail naar: [e.kooijman@hs-ipabo.edu](mailto:e.kooijman@hs-ipabo.edu) voor info over:

- als remedial teacher kinderen met schrijfproblemen helpen en begeleiden
- als Pabodocent het vak schrijven/handschriftontwikkeling geven
- als leerkracht op een basisschool collega's ondersteunen bij het diagnosticeren en opstellen van een handelingsplan
- op gebied van schrijfmotorische ontwikkeling in een schrijftherapeutisch centrum werken.

### **Vraag 56** (volwassene, maar ook voor kinderen te overwegen)

Als voorwaarden voor een goed schrijfresultaat vestigen we de aandacht op een goede houding van het lichaam, beide voeten op de grond, ogen ongeveer 25 cm. van het papier, ontspannen (!) pengreep tussen duim, wijs- en middelvinger, onderarm op tafel, andere hand ligt op het papier en zorgt voor transport. Het papier ligt iets rechts van het borstbeen en iets naar rechts gedraaid. Wordt er met een liefst goed vloeiende vulpen geschreven?

In 1999 heeft de bekende Citogroep (Centraal Instituut voor Toetsontwikkeling), in het kader van de periodieke peiling van het onderwijsniveau, een belangrijk rapport uitgebracht: Balans van handschriftkwaliteit in het primair onderwijs.

Interessant daarin zijn de aspecten die zijn gebruikt om de handschriftkwaliteit te beoordelen. Ze kunnen heel nuttig zijn om – samen met de cliënt – te bekijken hoe hij ze in zijn eigen (onduidelijke en bijna onleesbare) handschrift beoordeelt:

1. schriftgrootte (rompletters als a, e, r enz. ongeveer 2-3 mm)
2. constantie van letterhoogte (zo regelmatig mogelijk)
3. regelverloop (op de gedrukte of denkbare lijn blijven)
4. letterafstand (de letters van een woord niet te dicht tegen elkaar)
5. woordspatiëring (tussen de woorden voldoende ruimte laten)
6. letterverbondenheid (na 4 à 5 letters pen optillen; of juist onverbonden/blokletters gaan schrijven?)
7. verhouding van rompletters en stok-/lusletters (de laatste even lang of iets langer)
8. hellingshoek (steil is vaak het duidelijkst)
9. stabiliteit van hellingshoek (zo regelmatig mogelijk)

Het lijkt ons praktisch haalbaar, bijvoorbeeld door het bijhouden van een dagboek, telkens één aspect toe te passen, te beginnen met het aspect dat de cliënt zelf als gemakkelijkst haalbaar of meest urgent beoordeelt.

Een andere mogelijkheid is om een leerkracht (actief of in ruste) te benaderen, die met de cliënt enige schriftjes van een schrijfmethode doorneemt. Bij voorkeur de methode waarmee de cliënt zelf destijds heeft leren schrijven?

Tenslotte kunnen we adviseren contact op te nemen met de SPH (Stichting Pedagogische Hulpverlening (mevr. G. Arends, email [mharends@hetnet.nl](mailto:mharends@hetnet.nl)) of de VLMS (Vereniging voor Leraren Schoonschrijven en Machineschrijven, hr. M. Natzijs, email [m.m.natzijs@driestar.nl](mailto:m.m.natzijs@driestar.nl)).

Zij kunnen het adres van een schrijfdeskundige geven, die in de buurt van de cliënt woont.

### **Vraag 57** (volwassene)

Het lijkt ons praktisch haalbaar, bijvoorbeeld door het bijhouden van een dagboek, telkens één aspect toe te passen, te beginnen met het aspect dat je het gemakkelijkst of meest urgent vindt.

Andere mogelijkheden zijn:

- met behulp van een lichtbak op een gekozen alfabet oefenen door overtrekken/naschrijven;
- via de balk op het beeldscherm een aantrekkelijk letterfont kiezen, de letters ervan op 12- of 14-punts grootte typen en uitprinten (ook bruikbaar met lichtbak);
- door een pangram te schrijven kom je er achter hoe elke letter eruitziet (the quick brown fox jumps over the lazy dog);
- naar je vroegere lagere school of een nabije basisschool gaan en enkele schriftjes van de huidige

- schrijfmethode te leen vragen;
- (meer) werken op een pc of laptop (al zal dit je handschrift zelf bepaald niet verbeteren).

### **Vraag 58** (jongen 13 jr.)

Merkwaardig dat de middelbare school geen oplossing weet. Ik zou voor willen stellen advies in te winnen bij de Pabo en/of de Schoolbegeleidingsdienst

### **Vraag 59** (volwassene)

Schrijven in school, Schrijfbeoordelingsinstrumenten en oefenstof in het Basisonderwijs, Alger van Hagen, Bommel 2007, ISBN 90-808747-2-5, info@algervanhagen.nl.

Een andere mogelijkheid is om bij een naburige basisschool het schrijffalfabet te kopiëren van haar methode. Misschien mag de handleiding wel korte tijd worden geleend.

### **Vraag 71** (jongen 10 jr.)

Dan nu een overzicht van tips om het handschrift van je zoon leesbaar te krijgen:

- Een nieuwe pen met Sinterklaas (vulpen, balpen) kan net die positieve stimulans zijn!
- Het schrijven vraagt om een goede zithouding (voeten op de grond, ene hand schrijft, andere verschuift het blad, ogen op zo'n 25 cm van papier), een goede en ontspannen pengreep.
- Samen nagaan wat er 'best wel goed' is en daarna pas wat 'wel beter' kan aan z'n schrift.
- De leesbaarheid wordt vooral bevorderd door deze schriftkenmerken: eenzelfde hoogte van de rompleetters (a, o, m), eenzelfde hellingshoek van de langere letters (h, g, f), gelijke ruimtes tussen woorden en regels, bovenletters (k, l) en onderletters (j, g) die iets langer zijn dan de rompleetters.
- Laat hem één verbeterpunt kiezen en daar, thuis en/of op school, bijvoorbeeld een weeklang op oefenen (vergelijk daarna de eerste en laatste keer; daarna een nieuw verbeterpunt).
- Hij zou een schrijfschriftje van de methode, waarmee hij destijds op school leerde schrijven, opnieuw en versneld kunnen vragen en doorwerken – als dat niet te 'kinderachtig' is!
- Een overweging kan zijn om met de klassenleraar te overleggen, of je zoon dan wel de hele groep enige tijd (korte herhalingscursus?) extra aandacht aan verzorgd schrijven kan geven.
- Misschien kent de school iemand (bijv. remedial teacher) of instantie (schooladviesdienst), die speciale schrijfhulp aan je zoon zou kunnen geven; zo heeft het Instituut Schrijfpedagogische Hulp "Haenen van der Hout" in ons land op veel plaatsen een schrijfpedagoge; de website ervan is: [www.schrijfpedagogischehulp.nl](http://www.schrijfpedagogischehulp.nl) en het e-mailadres [mharends@hetnet.nl](mailto:mharends@hetnet.nl).

### **Vraag 73** (jongen 14 jr.)

Een vloeiend, dat wil zeggen vlot verbonden, handschrift blijft echter een moeilijke opgave door de druk-/leesletters in plaats van schrijfletters. Al moet ook worden gezegd, dat blokschrift de naam heeft duidelijk leesbaar te zijn.

Wij hebben onlangs een vergelijking gemaakt tussen beide schrijfwijzen. Dit overzicht voegen we aan ons advies toe, zodat u zelf de voors en tegens van beide methoden kunt nagaan. Misschien is het een overweging de school te vragen of zelf, of liever nog de heer Schweitzer op een (speciale?) ouderavond over zijn methode te laten vertellen. Dan zou ook ingegaan kunnen worden op de onderzoeksresultaten met betrekking tot deze methode. Daar is volgens ons een en ander over te zeggen.

Eenvoudiger is misschien, als uw zoon voldoende 'gemotiveerd' is, om samen na te gaan wat zijn handschrift minder leesbaar maakt (wisselende helling, dito grootte van rompleetters en/of lussen, dito afstand tussen letters en/of woorden?). Door bewust een tijd op één ding te letten, is er vermoedelijk resultaat te boeken.

Een andere mogelijkheid is het lenen van de 'ouderwetse' methode van zijn basisschool! Die schrijfwijze heeft hij 'heel vroeger' immers geleerd.

### **Vraag 75** (jongen 12 jr.)

Naar uw zoon toe willen wij u de volgende suggesties aan de hand doen. Hij lijkt niet zó gemotiveerd om zijn handschrift, dat is zichzelf, te verbeteren. Toch is dat een voorwaarde om welke vooruitgang dan ook te boeken. Is “onnodig puntenverlies” een voldoende reden voor hem? Of zijn er andere motieven te bedenken – onderschrift bij eigen schets/tekening, kaart/ brief aan familieleden/vriendin, verjaardag-/nieuwjaarskaartje?

Als hij voldoende ‘gemotiveerd’ is, dan is samen na te gaan wat er aan zijn handschrift te verbeteren is (kijk bijv. naar wisselende helling, dito grootte van rompletters en/of lussen, dito afstand tussen letters en/of woorden).

Kijk samen naar wat wel te lezen is en zoek van daaruit naar de minst gelukte letter of het minst gelukte stukje, of vraag hem waar hijzelf nu een week op wil letten. Waardeer vooral zijn inzet om iets aan zijn schrift te willen veranderen. Door zo een poos welbewust op één ding te oefenen bij het gewone schrijfwerk, zal succes niet uitblijven.

Een andere mogelijkheid is om naar zijn basisschool te gaan en daar een methodeschriftje te vragen. Hij heeft indertijd immers op die manier leren schrijven! Vermoedelijk zal dit voorstel hem in de tijd ‘terugwerpen’ en niet met veel enthousiasme worden ontvangen.

Passend bij zijn leeftijdgenoten zou ook te denken zijn aan ‘blokschrift’. Het voordeel daarvan is, dat het in het algemeen als beter leesbaar staat aangeschreven. Er staat echter tegenover, dat de lengte van de boven- en onderlussen (stokken) vaak korter is en zo juist de leesbaarheid weer vermindert. Ook blijkt de afstand tussen de letters en tussen de woorden nogal eens te variëren, wat tot een minder duidelijk schrift kan leiden.

Kortom, er zijn verschillende wegen die naar het doel voeren – verbetering van het handschrift. De beste is die, waarbij uw zoon zelf die weg kan bepalen – daar zal hij ook het meest voor gemotiveerd zijn.

### **Vraag 76** (jongen 9 jr.)

Wezenlijk is, dat de doorgaande beweging vlot verloopt. Dit is te bereiken door eerst schrijfpatronen/-bewegingen vlotter op papier te leren uitvoeren.

Het is vooral belangrijk om positief te blijven. Een woord, dat goed gelukt is, kan hij bijvoorbeeld enkele keren zo onder elkaar schrijven, dat hij het steeds iets vlugger probeert te doen. Zo zal het geleidelijk sneller gaan.

Wordt zijn schrijftempo misschien afgeremd door onzekerheid over het spellen van de woorden? In dat geval zou een lijstje met ‘lastige’ woorden kunnen helpen.

Het eenvoudigst lijkt ons als binnen de school een leraar met schrijfspecialisatie, of anders de remedial teacher, met je zoon aan het werk zou gaan. Een volgende stap is bij de school aandringen op (schrijf) onderzoek door een orthopedagoog van de onderwijsbegeleidingsdienst, of zelf een orthopedagoog, kinderfysiotherapeut of kinderergotherapeut te consulteren.

Eén van onze Platformleden, tevens bestuurslid van de SPH, beveelt aan om contact te zoeken met schrijfpedagoge mw. Rian van Boxtel. Zij woont in Den Dungen, Reyndersveld 5a, heeft telefoon 073-5941069.

### **Vraag 79** (vraag van docent over puberschrift)

En andere benadering kan zijn om de leesbaarheidscriteria, door het Cito in 2003 vastgesteld, successievelijk als ‘opdracht’ bij het schriftelijk werk te geven. Dit zijn:

- grootte van de rompletters (2-3 mm en gelijkblijvend),
- regelverloop (rechtlijnig),
- afstand tussen de letters (breedte van letter ‘n’),
- afstand tussen de woorden (breedte van letter ‘o’),
- verbondenheid van de letters (tussen 70% en 90%),
- verhouding rompletters – lus-/stokletters ( in elk geval 1: 1: 1),
- hellingshoek (rechttop of licht rechtshellend en gelijkblijvend).

Nog een andere mogelijkheid kan zijn om het vele schrijfwerk bij het VO terug te dringen. Dan dienen er minder open en meer gesloten vragen c.q. multiple choice vragen te worden gesteld. Je lijkt zelf aan te geven, dat er nogal ‘veel’ schrijfwerk wordt gevraagd van de leerlingen. Is een bezinning op dit punt binnen de school misschien mogelijk of wenselijk?

**Vraag 81** (meisje 11 jr.)

Is je dochter bereid om haar handschrift te verbeteren? Wat vindt zij zelf van haar schrift - kan zij concrete plus- en minpunten aangeven? Dit lijkt ons van wezenlijk belang om verbetering te kunnen nastreven.

Omdat je “alle informatie en advies” op prijs stelt, voegen we een overzicht van alle vragen op het gebied van schriftverbetering bij. Hopelijk kun je daarin iets van je gading vinden.

**Vraag 83** (jongen 11 jr.)

- Een heel ander idee. Zijn de schrijfschriftjes van Floris bewaard gebleven? Aan de hand daarvan zou hij zelf met de oorspronkelijke schrijffletters ‘op herhaling’ kunnen gaan. Of kan zijn basisschool hem nog aan een methodeschriftje helpen?

Met u zijn wij van mening, dat directe begeleiding de beste kans geeft op verbetering van het schrift van Floris. In de omgeving van Enschede wonen enkele schrijfpedagogen.

Uit het voorgaande leiden wij de volgende aanbevelingen af voor concrete schrijfhulp:

- Ontspanningsoefeningen, vinger- en andere fijnmotorische oefeningen, bij voorkeur door een schrijfpedagoog;
- acceptatie van wat F. op zijn manier doet en positief bekrachtigen van wat goed gaat;
- ordening/regelmaat in z’n schrijfbewegingen zien te krijgen (neerhalen in dezelfde richting, rompletters even groot, afgewerkte lettervormen, verbeteringen vermijden);
- thuis per schooldag 3 regels in gekleurde zones schrijven (boven-, midden-, onderzone), om zo een goede verhouding aan te leren;
- zelf zijn schrijfproduct zowel positief als kritisch laten beoordelen.

**Vraag 85** (vraag van docent over schrift van jongen in brugklas)

Het lijkt ons een teken aan de wand, dat ouders bij de school aankloppen om schrijfhulp. Het is ons ook bekend, dat indertijd in het eerste VO-jaar in aparte studielessen werd voorzien – een prachtkans om ook bij leesbaar handschrift stil te staan. Die kans ontbreekt vermoedelijk, zodat een mentor naar andere mogelijkheden moet omzien, zoals bijvoorbeeld

- de leerlingen van de eigen klas nadere schrijfinstructies c.q. –aanwijzingen (eventueel voor schrijf-huiswerk) geven;
- de zwakke schrijvers van de eigen klas – na schooltijd? – een spoedcursus(je) geven of laten volgen;
- met alle brugklasmentoren richtlijnen opstellen voor zwakke schrijvers.

**Vraag 88** (jongen 10 jr.)

Op de leeftijd van 10/11 jaar overheersen normaal gesproken de ronde lettervormen. Deze kinderen beginnen een eigen schrijfstijl te vertonen (zie zijn ‘D’). Hun tempo, schrijfdruk, lettervormen gaan veranderen. Vanaf 12 jaar zien we duidelijker verschillen in richting/helling, druk, regelvoering (dansende regels), lettervormen. De oorzaak hiervan wordt gewoonlijk toegeschreven aan fysiologische en emotionele veranderingen bij de opgroeiende jeugd.

Enkele hele praktische aanwijzingen om zijn schrift te verbeteren zijn de volgende:

- Door meteen aan zijn taak te beginnen en aandachtig door te werken, hoeft Fabian z’n werk niet haastig af te maken.

- Laat hem nu en dan nagaan, of hij z'n pen ontspannen vasthoudt; de achterkant van zijn blad geeft daarover voldoende informatie.
- Leg de nadruk op letters/woorden die goed geschreven zijn, dat wil zeggen duidelijk zijn wat hun lettervormen aangaat. Hij blijkt het beter te kunnen, als het wordt voorgedaan en erop wordt gewezen er zelf op te letten.
- Moedig aan om de eerste regel van een schrijftaak 'top' te schrijven, de volgende keer ook de tweede regel, enzovoort. Zo'n vraag is doorgaans uitvoerbaar en geeft zelfvertrouwen.

Belangrijk lijkt ons om contact te zoeken met een schrijfpedagoog. Dan kan F. in een ontspannen sfeer, al schrijvend, werken aan het (her)vinden van zijn innerlijk evenwicht.

Mocht je daartoe besluiten, dan adviseren wij je tot de Stichting Schrijfpedagogische Hulp te wenden: e-mail: [www.schrijfpedagogischehulp.nl](http://www.schrijfpedagogischehulp.nl), of tel. 0252-672759. Daar kun je aan de weet komen waar een schrijfdeskundige bij je in de buurt woont.

#### **Vraag 89** (jongen 13 jr.)

Zijn docente spreekt hem, jammer genoeg, bepaald geen goed in met haar negatieve opmerkingen. Het zal S. niet meevallen om er positieve aangrijpingspunten aan te ontleen, al zijn die er wel in te beluisteren:

- + lees je tekst eens door en let speciaal op de *inhoud*
- + lees nogmaals en let vooral op het *verloop* van de zinnen
- + lees nogmaals en geef in het bijzonder aandacht aan *hoofdletters, komma's en punten*
- + schrijf de eerste vier regels (tot !) eens zo leesbaar mogelijk op ... met een 'normale' pengreep!

Monique Derwig werkt bij Schrijfcentrum Franciscusoord in Valkenburg aan de Geul. Op internet staat het artikel "Schrijfproblemen en bewegen". Haar email: [mderwig@hetnet.nl](mailto:mderwig@hetnet.nl).

#### **Vraag 104** (jongen 14 jr.)

Wij hebben inmiddels al heel wat vragen over handschriftverbetering ontvangen. Vaak ging het daarbij om slordig, zo niet onleesbaar handschrift. Vanuit die bezorgdheid verscheen onze brochure "*Zelf je handschrift verbeteren? Waarom zou je!*" Hij is gratis te downloaden van de website van ons Platform: [www.handschriftontwikkeling.nl](http://www.handschriftontwikkeling.nl). De jeugdige wordt erin uitgenodigd het eigen handschrift op een achttal punten kritisch te bekijken. Daarna volgen op elk punt enkele tips om het schrijfproduct te verbeteren. Een 'tempotraining' maakt overigens geen deel uit van de brochure.

#### **Vraag 115** (jongen 13 jr.)

Bij alle praktische aanwijzingen en concrete specialistische schrijfhulp is een voorwaarde, dat het kind zelf verandering c.q. verbetering in zijn handschrift wil brengen. Als het daar niet het belang van inziet, zal dwang van buiten weinig positief effect sorteren. Kan hij zelf aangeven, of anders bedenken, waarom leesbaar schrift voor hem persoonlijk 'handig' is?

#### **Vraag 117** (jongen 13 jr.)

R. lijkt ons een kwetsbare jongen, die zeer gebaat zal zijn bij individuele aandacht. Veel aandacht voor schrijfbewegingsoefeningen is daarbij heel wezenlijk. In zo'n individuele situatie mag hij zijn wie hij is en kan hij van daaruit verder en vooruitgaan. Wij kunnen een schrijfspecialist aanbevelen.

#### **Vraag 123** (hs. hulp VO/Herbert Vissers College)

Wij willen u graag verschillende suggesties aan de hand doen, die van pas kunnen komen bij het geven van praktische schrijfhulp.

U noemt onze brochure “Zelf je handschrift verbeteren? Waarom zou je!”. Het boekje is bedoeld voor leerlingen van ongeveer 12-14 jaar, om zelf hun schriftkwaliteit te verbeteren. Er worden acht aspecten getoond en besproken die de leesbaarheid nadelig beïnvloeden. Voor elk aspect worden telkens drie tips gegeven om aan verbetering te werken.

Het is ook mogelijk om met een groepje met deze brochure aan de slag te gaan. Een voorstel:

- Van cruciaal belang is de *eigen motivatie* van de leerlingen, vandaar de startvraag: “Waarom wil je je handschrift verbeteren? En wat verwacht je daarvan?”;
- de leerlingen geven van hun eigen handschrift concreet aan wat zij wel goed vinden en wat wel beter zou kunnen (blad met twee kolommen – goed / beter);
- ieder geeft op eigen blad aan welke schrijfpunten hij/zij achtereenvolgens wil aanpakken;
- samen nagaan welk punt bij ieder als prioriteit is bepaald, kiezen van één gezamenlijk punt;
- samen bedenken van praktische oefening(en) om aan verbetering te werken; in de brochure worden er enkele vermeld (hoe vaak en hoe lang op school en/of thuis?);
- pas als van tevredenheid sprake is, samen (of ieder voor zich) een ander schrijfpunt bij de horens pakken.

#### **Vraag 124** (hs. verbetering in groep 7/8)

Grofweg kun je twee schrijfwegen bewandelen, die duidelijk verband houden met de eigen cultuur van de school.

De gebruikelijke is de weg, die de bestaande schrijfmethode (blok- dan wel verbonden schrift) tot het einde van de basisschooltijd toe blijft volgen. Met als mogelijke voordelen discipline (zij het extrinsiek), verzorgd en leesbaar schoolschrift. Maar met als nadelen extrinsieke motivatie, afremmen van eigen ontwikkeling en van persoonlijke verantwoordelijkheid.

De andere weg geeft de leerlingen de kans om, vooral vanaf groep 7, een eigen handschrift te ontwikkelen. Hier zijn mogelijke voordelen intrinsieke motivatie, eigen ontwikkeling en persoonlijke verantwoordelijkheid. Maar met mogelijke nadelen van onverschilligheid en verwaarloosd handschrift. We maken je graag attent op enkele artikelen die te vinden zijn op en te downloaden zijn van onze website: [www.handschriftontwikkeling.nl](http://www.handschriftontwikkeling.nl):

- Schrijfmethoden – wat ‘doen’ ze met kinderen?
- Invloed van blok- en lopend schrift op de persoonlijkheid van kinderen
- Overzichtsartikel m.b.t. temposchrijven

#### **Vraag 127** (jongen 9 jr.)

Als je zoon een basisschool bezoekt, dan beschikt deze ongetwijfeld over een schrijfmethode. In de bovenbouw maakt een deelleergang kalligrafie/sierschrift daar gewoonlijk deel van uit. Onze ervaring is, dat scholen daar incidenteel gebruik van maken, veel minder echter systematisch. Misschien kan je zoon daar wel mee aan de slag?

Wij raden blokschrift niet aan.

Zoals eerder gezegd zal bredere liniatuur een rustiger schriftbeeld tot gevolg hebben.

Verder vinden we het belangrijk dat, wat S. goed gelukt is, wordt gewaardeerd door de leerkracht.

Nog mooier is als hem gevraagd wordt wat hij zelf 'mooi' vindt (en waarom dan wel).

#### **Vraag 128** (jongen 15 jr.)

Welke weg naar schriftverbetering ook gevolgd wordt, de motivatie van je zoon is van wezenlijk belang. Hij dient voor zichzelf redenen te hebben om zijn pen anders vast te houden en leesbaar te gaan schrijven. Ontbreekt die instelling, dan is welke hulp ook “water naar de zee dragen”. Kan hij zelf aangeven in hoeverre hij ‘last’ heeft van z’n verkeerde pengreep en z’n onleesbare schrift?

In jullie omgeving woont een schrijfpedagoge, die bereid en in staat is jullie zoon te helpen bij zijn schrijfproblematiek.



### **Vraag 129** (tips voor vier kinderen uit groep 4)

Een attractieve, motiverende schrijfles, voor de totale middenbouwgroep, kleine groep, of een enkele leerling, zou (bij het knelpunt “tegen de kantlijn schrijven”) uit deze onderdelen kunnen bestaan:

- zet tevoren drie verschillende voorbeelden m.b.t. kantlijn op bord: erdoor heen geschreven/precies er tegenaan/stukje rechts ervan.
- vraag: wat valt je/jullie op? (enkele reacties)
- conclusie: we gaan op de kantlijn letten!
- vraag: hoe doe je dat het beste? (enkele reacties)
- afspraak: zet een stip tegen de kantlijn als je op een nieuwe regel begint (doe voor!)
- oefenen op minimaal 4, maximaal 6 korte (zelfbedachte?) zinnen (tempodifferentiatie) op blaadje met kantlijn
- feedback: hoe ging het? waar goed op letten bij de eerstkomende schrijf- of taaltaak?

### Tips (Belangrijk of er individueel, in een apart groepje of met de hele groep wordt gewerkt)

- Veel bewegen en plezier maken op papier, veel doorgaande bewegingen maken
- Lekker groot/totaal en tweehandig cirkelen en werken met ballen en pittenzakken
- Strepen naar beneden en rondingen maken en strepen naar rechts met één hand; dit kan voor alle vier goed zijn maar niet in de hele groep
- De letters (zonder liniatuur) met veel kleuren en verschillende materialen aanleren van groot naar kleiner aan elkaar: e, el; ele; elee; elb, elbe, enz.
- In de hele groep alleen strepen trekken naar rechts en naar beneden en dat in al zijn facetten, uitlopend in een Mondriaanachtig gebeuren.

### **Vraag 130** (meisje 13 jr.)

Deze vader aanraden bij de school van zijn dochter te gaan informeren.

Blok = leesbaarder! Lopend = sneller! Al spreken meningen en onderzoeken elkaar tegen!

Geen blokhoofdletters in/binnen woorden schrijven!

Spaties tussen woorden in de gaten houden.

Letten op voldoende boven- en onderzone! (tenminste 1:1:1)

### **Vraag 134** (jongen 12 jr.)

Voor een verantwoorde schrijfpedagogische aanpak kunnen wij enkele personen van harte aanbevelen.

### **Vraag 138** (jongen 7 jr.)

Als bekwame schrijfpedagogen kunnen wij met een gerust hart enige personen aanbevelen.

### **Vraag 139** (jongen 9 jr.)

Onze Platformleden hebben de volgende praktische suggesties gegeven:

- Voor sommige kinderen met dyslexie zijn concentratieoefeningen wenselijk of zelfs nodig;
- losse letters laten tekenen, maar met daarnaast schrijfbewegings- en motoriekoefeningen;
- verwacht pas een ‘mooie’ lettervorm, wanneer de fijne motoriek daartoe in staat is;
- als extra oefening tijdelijk tussen een ‘spoorlijn’ schrijven (rompleetters tussen twee lijnen); zo ontstaat er eerder bewustwording van de drie zones (boven-/midden-/onderzone); laat letter f op gekleurd driezonepapier oefenen (van uitgeverij Mercurius);
- X heeft volgens een schrijfmethode leren schrijven (vermoedelijk Schrijven in de basisschool, maar dat nog niet “in de vingers”; oefenen in eerdere schrijfschriftjes is te overwegen (bedenkend, dat hij heel leerbereid en volgzzaam is);
- grotere liniatuur (afstand 10-15 mm) is wenselijk;
- een ‘eigen’ handschrift kan pas gedijen op basis van geautomatiseerd schoolschrift, en daar is normaliter pas sprake van in de loop van de bovenbouw;
- kinderen met dyslexie moeten (juist) de tijd krijgen om over letters na te kunnen denken;

- niet door het werk heen verbeteren, geeft ordelijker en overzichtelijker beeld;
- Pam Heather in Nottingham leidt al enkele decennia een Learn-Write Centre; op haar site staat nuttige informatie: <http://www.learn-writecentre.co.uk/biographicalprofile.cfm> (zoals een checklist).

Wij denken dat B. baat zal hebben bij persoonlijke hulp van een schrijfbewegingstherapeut.

Langs die weg is niet alleen verbetering van het handschrift te verwachten, maar tevens het welzijn van het hele kind.

Eén van onze Platformleden heeft zich bereid verklaard X en zijn moeder te ontmoeten, en samen naar een oplossing te zoeken.

#### **Vraag 145** (jongen 13 jr.)

Dit alles laat onverlet, dat kinderen in deze bijzondere levensfase een turbulente tijd moeten zien door te komen. Eveline Crone heeft daar een heel verhelderend boekje over opengedaan met als titel “Het puberende brein” (uitg. Bert Bakker/Amsterdam, 2008).

Op grond van deze wonderlijke ontwikkeling, die ook de kinderen zelf moet verwarren, is het mogelijk dat hun handschrift net zo “in de war” raakt! Kan het ‘krampachtige’ en ‘gekriebel’ hier misschien, ten minste gedeeltelijk, op teruggaan?

#### **Vraag 147** (meisje 13 jr.)

Anderzijds is het spijtig, dat de school geen ander alternatief te bieden heeft. We denken hier aan het gebruik van een laptop (er zijn scholen die op e-learning overschakelen, waarbij er vrijwel niet meer geschreven wordt!), meer in multiple-choice vorm of mondeling overhoren.

Een ander idee was, om terug te gaan naar de basisschool en daar een methodeschriftje op te vragen. Dat zou je dochter, al dan niet met enige hulp van een bereidwillige leerkracht (of remedial teacher), thuis kunnen doorwerken.

Eén van onze Platformleden stelde voor om, op grond van ons toegestuurd handschrift, op afstand hulp te geven. Na een week oefenen en doorsturen naar ons van het resultaat, zouden we een volgende opdracht kunnen geven, enzovoort. Zo’n ‘e-experiment’ zou ook voor ons een uitdaging zijn, omdat we dit niet eerder hebben aangeboden.

#### **Vraag 151** (jongen 15 jr.)

Om verbetering in zijn handschrift te brengen, worden deze schrijftips voorgesteld:

- Een rustige, positieve benadering, aangeven wat goed gaat, opgewekt blijven en zo kijken.
- Schrijven op gelinieerd papier en de letters zoveel mogelijk in één richting (rechttop?).
- Verbonden schrijven (zoals van ee, oo, ff), en weglaten van hoofdletters.
- Trek, alvorens met schrijven te beginnen, even lekker strepen recht naar beneden; dit geeft een prettig zelfgevoel.
- Oefenen op de genoemde punten kan hij zelfstandig doen, als hij maar niet het idee heeft, dat hij dit moet doen, omdat hij anders niet geaccepteerd wordt.
- Laat hem kritisch door de ogen van de lezer kijken naar wat hij geschreven heeft.

#### **Vraag 159** (jongen 14 jr.)

Hoe stabiel is de emotionele ontwikkeling bij deze jongen?

Het zou goed zijn om met hem te oefenen, niet de nadruk leggen op het schrijven, wel op een breder vlak. Vooral oefeningen waarin hij zich op non-verbale wijze kan ‘ontladen’. Veel oefeningen geven waarin hij positief respons kan behalen, waardoor zijn gevoel van eigenwaarde omhoog gaat (oefeningen vanuit zijn interesse bedenken).

Afsluitend concentratieoefeningen doen, al dan niet gecombineerd met relatietekenen.

Dit is echt een jongen voor SPH en dus schrijfbewegingstherapie.

**Vraag 163** (jongen 9 jr.)

*Ontspannend bewegen op papier* onder leiding van een SPH-er (Stichting Schrijfpedagogische Hulp) lijkt een goede optie. Maar hoever is de SPH met het vergoed krijgen van de Zorgverzekeraar? Dit blijkt niet meer (vanuit lumsumregeling) te worden vergoed, dus kan beter aan ergotherapie worden gedacht. Heeft de school geen speciaal potje heeft voor zulke gevallen? Verder is er aan een combinatie te denken, waarbij een SPH-er schrijfhulp geeft onder de begeleiding en de vlag van een ergotherapeut of kinderfysiotherapeut.

Maar hij zal toch ook gestimuleerd moeten worden door een meester of juf. En daar heb je een meester of juf voor nodig die zelf enthousiast is voor/over schrijven....

**Vraag 164** (jongen 13 jr.)

Als bijlagen voegen we met genoeg toe:

- Hoe dyslexie opsporen en hanteren, Ph. Ott
- de egids\_dyslexie\_praktijkpippi.pdf

Boek: Houvast bij leesproblemen & dyslexie op de basisschool, Leidraad voor ouders, Arga Paternotte (red.) in het kader van *Masterplan Dyslexie*, Uitgave Balans/'Steunpunt Dyslexie', 2007, ISBN 90-806674-5-5. Zie bijlage over 'Houvast'. Raadpleeg eventueel ook [www.balansdigitaal.nl](http://www.balansdigitaal.nl).

**Vraag 165** (jongen 11 jr.)

Het lijkt van groot belang om na te gaan wat er aan z'n fijne motoriek schort en deze op basis van wat hij wel kan opbouwen. Wat kan de reden zijn van de recente verslechtering. Opnieuw in contact treden met (kinder)fysiotherapie lijkt ons voor de hand te liggen.

Wij raden met genoeg twee schrijfpedagogen aan in jullie omgeving aan.

**Vraag 166** (jongen 13 jr.)

Voor het praktisch en geconcentreerd oefenen, op gelinieerd papier, geven we graag de volgende suggesties:

- éénlettergrepige woorden bewust aan elkaar schrijven, bijv. 'maart',
- dit woord tien keer onder elkaar en dan kijken welk woord het duidelijkst is geschreven,
- begin elk woord met een beginhaal vanaf de regel, het vaste vertrekpunt,
- elke dag op een geschikt moment zo een tiental woordjes,
- hierna tussen twee lijnen (in gewone bloknoot) concentratieoefeningen: schuin omhoog en recht naar beneden,
- dagelijks 10 minuten; de oefening werkt het best als erbij wordt geteld: een en twintig, tweeëntwintig ... niet te vlug dus.

Een A3-formaat om op te werken lijkt ons vooral onpraktisch voor de school. Misschien is het overslaan van een regel een optie? Dan blijft Victor immers gewoon A4 gebruiken. Ook wij zijn overtuigd van het belang van een vlot en leesbaar handschrift. Op onze website staan de argumenten, die vóór schrijven pleiten (zie [www.handschriftontwikkeling.nl](http://www.handschriftontwikkeling.nl), onder de knop Artikelen).

**Vraag 169** (jongen 13 jr.)

Suggesties om zijn handschrift te verbeteren:

- ! als je de a als a en de o als o schrijft, dan zijn ze beter leesbaar
- ! als je op de regel schrijft, niet erboven of eronder, bevordert dat de leesbaarheid
- ! als je rechtop schrijft, in plaats van met wisselende helling, is het schrift beter leesbaar
- ! als je tegen de kantlijn aan schrijft, ziet de lay-out er beter uit
- ! als je de onderlussen wat langer maakt, wordt het lezen beslist makkelijker
- ! kun je een 'nettere' manier bedenken om te verbeteren?

! als je elke werkdag in een paar regels op een bepaald onderdeel oefent, net zo lang tot het 'zit', dan merk je hoe waar het gezegde is – oefening baart kunst!

Het lijkt ons zeer wenselijk om hiervoor een schrijfpedagoge in de arm te nemen, die daar heel 'persoonlijk' op inspeelt. Wij verwijzen hiervoor graag naar een ervaren handschriftexpert.

**Vraag 170** (jongen 14 jr.)

Onze voorkeur gaat duidelijk uit naar schrijfpedagogische hulp, waarbij de genoemde oefeningen ook een plaats krijgen, naast het helpen greep krijgen op zijn 'zaken'. Zo kan hij in zichzelf weer de kracht leren vinden, ook om aan elkaar te schrijven. Bij een dergelijke hulp, die consequent bevestigt wat wel goed gaat, zal hij voldoende uitdaging vinden om succes mee te behalen.

Als schrijfpedagogen in je omgeving om contact mee te zoeken, bevelen wij graag twee personen aan.

**Vraag 173** (jongen 14 jr.)

Uit Wikipedia nemen we voor onze eigen begripsbepaling de volgende omschrijving over. Asperger is een pervasieve ontwikkelingsstoornis, vernoemd naar de Weense kinderarts dr. Hans Asperger. Het syndroom kenmerkt zich door beperkingen in de sociale interacties en een beperkt repertoire aan interesses en activiteiten. Anders dan bij de klassieke autistische stoornis is er geen sprake van vertraging in de ontwikkeling van de taalvaardigheid op lage leeftijd. Er is een normale tot hoge intelligentie en een gemiddelde neiging tot het maken van contact.

**Vraag 174** (jongere 18 jr.)

Op de website van ons Platform – [www.handschriftontwikkeling.nl](http://www.handschriftontwikkeling.nl) – staat de brochure "Zelf je handschrift verbeteren?" Hij is gratis te downloaden en uit te printen door op de homepage onderaan op *Artikelen* en vervolgens op *Brochure handschriftverbetering* te klikken. We hebben dit katernje oorspronkelijk voor 12-14-jarigen samengesteld. Voor XXX, zeker met jouw ondersteuning, heb hier je hiermee een praktische leidraad in handen.

**Vraag 181** (jongen 9 jr.)

Verbeterpunten:

- Op de lijn schrijven (hij kan het wel, zie vakantie (r.2), schreeuwen (r.4), camping (r.10))
- Letters in middenzone (rompletters) regelmatig schrijven
- Boven- en onderlussen groter schrijven (steeds een regel overslaan?)
- Letters in één richting schrijven (bij voorkeur licht rechtshellend)
- Tegen de kantlijn aan schrijven
- De pendruk verminderen (er is een pen met een lampje, dat gaat branden bij te grote druk; zie [www.deschrijfvriend.nl](http://www.deschrijfvriend.nl); zie aldaar: Senso Base)

**Vraag 184** (meisje 12 jr.)

Uit het voorgaande leiden wij deze aanbevelingen af voor concrete schrijfhulp:

- \* Ontspanningsoefeningen, vinger- en andere fijnmotorische oefeningen, bij voorkeur door een schrijfpedagoog;
- \* acceptatie van wat zij op haar manier doet en positief bekrachtigen wat er goed gaat;
- \* ordening/regelmaat in haar schrijfbewegingen zien te krijgen (neerhalen in dezelfde richting, rompletters even groot, lettervormen afwerken, verbeteringen vermijden);
- \* thuis per schooldag 3 regels in gekleurde zones schrijven (boven-, midden-, onderzone), om zo een goede verhouding aan te leren;
- \* zelf het schrijfproduct zowel positief als kritisch laten beoordelen.

**Vraag 194** (jongen in groep 7)

Na de keuze (wij pleiten voor verbonden en licht rechtshellend schrift) komt het aan op liefst dagelijks (buiten in het weekend) 10 à 15 min. gericht te oefenen op één verbeterpunt – dat hij bij voorkeur zelf bepaalt. Het oefenen daarop – tijdens bijhouden van een dagboekje of overschrijven van een stukje tekst – duurt zoveel sessies, dat het vanzelf goed gaat. Het is heel stimulerend om hemzelf, na elke sessie, te laten zeggen waar hij tevreden over is en waar extra op te letten. Eén van onze Platformleden zei: “Wellicht is het een idee om hem zijn eigen handschrift te laten bekijken en er zelf mooie stukjes uit te laten halen. Op deze manier gaat hij positief met zijn eigen product om”. Ook positieve volwassen waardering geeft een kind meer zelfvertrouwen. Pas na beheersing van het ene verbeterpunt komt een andere (zelf te kiezen) verbeterpunt in aanmerking.

**Vraag 196** (jongen 14 jr.)

Over zijn linkshandigheid willen wij graag enkele opmerkingen maken. Belangrijke tips voor een linkshandige schrijver kunnen zijn:

- papier niet recht vóór zich leggen, maar iets links van het borstbeen
- de linkerpunt hoger dan de rechterpunt van het papier (anders dan bij rechtshandigen)
- de pen hoger vasthouden (verder van de penpunt af, om geschrevene beter te kunnen zien)
- de schrijfhand bij voorkeur onder de regel (minder vlekken en geen gehaakte hand)
- het licht van rechts laten komen (anders schaduwwerking)
- links van een ander/klasgenoot gaan zitten (anders elkaar aanstoten)

**Vraag 197** (jongen 12 jr.)

Ons voorstel is om je zoon, gedurende precies 5 vijf minuten, een eenvoudige tekst te laten overschrijven op papier, dat hij gewend is op school te gebruiken. De opdracht luidt dan:

*Schrijf precies vijf minuten achter elkaar door in je normale tempo.* Tel erna alle letters en leestekens, en deel dit getal door vijf. Vergelijk dit getal tenslotte met de eerder genoemde aantallen.

Alleen door heel veel te oefenen kan het tempo versnellen. Dus: een woordje opschrijven en daaronder het woordje sneller en sneller. Of, strafregels schrijven .. Ja, het klinkt ouderwets maar het is de beste manier. Misschien schrijft hij heel groot, dan kan hij iets kleiner proberen, maar verder blijft: ieder mens heeft zijn eigen tempo, zoals bij lopen.

**Vraag 197.1** (jongen 12 jr.)

Ieder mens heeft een zeker optimum, een grens, die niet straffeloos kan worden overschreden. Dit geldt ook voor ons denken en schrijven. Er bestaat een direct verband tussen de denk- en schrijfsnelheid (King & Pedersen, 1979).

Als verbeterpunten stellen we voor:

- Neem meer ruimte tussen de regels, dus bredere liniatuur
- Schrijf op de regel
- Laat de begin-/ophaal bij woorden weg (bij eindhalen doe je dit al)
- Vereenvoudig hoofdletter H (zijn er nog andere waar dit ook bij kan?)
- Zet de letters binnen de woorden iets dichterbij elkaar (minder afstand bespaart tijd)

**Vraag 201** Jongen 9 jr.)

Karlijn Dielissen heeft in haar bachelorscriptie voor de opleiding Pedagogische Wetenschappen en Onderwijskunde aan de Radboud Universiteit in Nijmegen in 2009 een praktische methode aangetoond. Zij wijst op het systeem van ballen op de klanken en de klankvoeten en tenen. Bovendien laat zij zien hoe woorden worden opgebouwd. (zie bijlage) (dit is te downloaden van de site: [www.spelenmoet.nl](http://www.spelenmoet.nl) onder “wetenschappelijke publicaties”).

**Vraag 213** (jongen 13 jr.)

In Friesland kunnen wij twee personen aanbevelen voor schrijfhulp.

**Vraag 220** (jongen 13 jr.)

We kennen de zogenaamde ‘kolam’-oefeningen, waarbij het naar links en rechts bewegen in evenwicht zijn. Dagelijks is één kolam met vijf kleuren aan te raden. Op verzoek kunnen we een beschrijving van deze oefeningen sturen.

**Vraag 223** (jongen 13 jr.)

Wij kunnen je op enkele personen in je omgeving attent maken, die je zoon schrijfhulp kunnen geven.

**Vraag 229** (jongen 13 jr.)

Waarom hij netter zou moeten schrijven:

- hogere cijfers, want er wordt dan niets fout gerekend, wat de leraar voor iets anders aanziet;
- respect voor de lezer van zijn werk. Die moet nu extra moeite doen en is zo meer tijd aan hem kwijt;
- esthetischer voor hem om naar te kijken en/ of zich naar buiten te presenteren.

Wat meer aandacht aan het schrijfwerk besteden geeft ook al een betere leesbaarheid, want hij kan het wel. Hij zit overigens in een bijzondere levensfase, die van de puberteit. En dan kan begrip en ruimte geven soms helpen.

**Vraag 231** (jongen 11 jr.)

De dyslectische kinderen hebben allen moeite met de *motoriek*. Ze bewegen ‘houterig’ over het papier. Vandaar Heermann en ontspannen motorische oefeningen. Vooral tweehandig/ tweekantig oefenen helpt ze verder. Dat wijst op een moeilijker samenwerken van beide *hersenhelften*. De lichamelijke coördinatie is vaak moeilijk voor ze. Dat vertaalt zich weer in een gespannen beweging op het papier, naast de spanning van het goed willen spellen.

De Schrijfvriend ([www.deschrijfvriend.nl](http://www.deschrijfvriend.nl)) zou heel geschikt voor hem kunnen zijn, omdat hij dan de liniatuurafstand zelf kan bepalen. Heel belangrijk is hem te laten weten, dat hij netjes KAN schrijven. Dat geeft hem ook moed om er van alles aan te doen. Ook is van belang om niet alleen te hameren op snelheid; is het zo erg dat hij wat langzamer schrijft?

J. Phelps & L. Stempel (1990) hebben studie gemaakt van dyslectisch handschrift. Zij vonden 17 kenmerken in het handschrift die in de richting van dyslexie wijzen. Als je het interessant vindt het schrift van X daarmee te analyseren, dan sturen we je deze kenmerken graag toe.

**Vraag 238** (jongen 14 jr.)

Als verbeterpunten willen we noemen:

- ! Probeer in één richting te schrijven – rechtop of licht rechtshellend; stem er de ligging van je papier op af als linkshandige (Tiplijstje op onze website [www.handschritontwikkeling.nl](http://www.handschritontwikkeling.nl));
- ! werk de letters beter, nauwkeuriger af;
- ! laat tussen de woorden steeds een open ruimte van twee o’s.

Als schrijfpedagogen kunnen wij twee personen aanbevelen.

**Vraag 240** (jongen 13 jr.)

Een punt na een zin en letterlijk de puntjes op de i, j, en ij, zetten, is een kleine moeite en zou al veel winst voor z’n schrift opleveren. Het lijkt erop, dat hij door de snelheid van denken en vele zaken in zijn hoofd moeite heeft om dat in alle rust te ordenen. Dat kost wel tijd, maar daarna ontstaat er meer ruimte voor nieuwe dingen/leerstof/hobby e.d.

In Amsterdam kunnen we twee schrijfdocenten aanbevelen, die handschrifthulp kunnen geven.

DS/04.11.11